

פרשת תרומה

צדקה

[א]

קבלת צדקה מאשה וכפייה על צדקה

דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי: (שמות פרק כה, ב)

המשך חכמה שמות מפרש שהיינו טעמא דכתיב, "מאת כל איש", ולא מאת כל אשה, שמאשה שיש לה בעל אין מקבלין גבאי צדקה דבר מרובה, כדתניא סוף בבא קמא (קיט, א), וכן נפסק להלכה בשו"ע (יו"ד סימן רמח סעיף ד) וז"ל גבאי צדקה, אין מקבלין מהנשים ומהעבדים ומהתינוקות, אלא דבר מועט, אבל לא דבר גדול שחזקתו גזול או גנוב משל אחרים. וכמה הוא דבר מועט, הכל לפי עושר הבעלים ועניותם. והני מילי בסתמא, אבל אם הבעל מוחה, אפילו כל שהוא אסור לקבל מהם.

ועי"ע בספורנו (שמות לה, כב) שביאר כוונת הפסוק ויבאו האנשים על הנשים, שעם הנשים המתנדבות, באו האנשים שלהן, להסכים בנדבה כדי שיקבלו הגבאין מהן, שאין מקבלים מן הנשים אלא דבר מועט.

קבלה מאשה שבעלה אינה נותנת כפי יכלתו

בשו"ת נודע ביהודה (מהדו"ת יו"ד סימן קנח) נשאל על אשה שיודעת שבעלה מקמץ בנתינת צדקה ואינו נותן לפי ערכו, והיא נושאת ונותנת תוך הבית, והיא מחלקת צדקות לפי העושר, ויודעת שבעלה מקפיד, האם מותר לקבל ממנה. הנו"ב הסכים עם השואל שח"ו לקבל ממנה, והוא גזל גמור. ואע"פ שב"ד כופין על הצדקה, מ"מ מי שם את האשה לשופטת, ואשה פסולה לדון, וגם לב"ד אין רשות ליקח ממנו בלי ידיעתו רק מודיעין וממשכנין ולוקחין בפניו בעל כרחו, אבל בלי ידיעתו גנבה היא. [עי"ש שמפלפל לגבי הסיפור של אביגיל עם דוד, שהיא נתנה להם לחם ודוד קיבל ממנה, אע"פ שבעלה נבל היה קמצן ולא רצה לתת.] ויש להעיר עליו שמשמע שהבעיא היא שאשה פסולה לדון, וקשה שאפילו היא כשרה לדון אבל אין כאן ב"ד.

אשה שמרוויחה כסף

הערוך השולחן (יו"ד סי' רמח, יב) מביא בשם המל"מ (פכ"א מאישות) בשם הרשב"א ומהרי"ט, שאשה שעוסקת במסחר, לא אמרינן בזה מה שקנתה אשה קנה בעלה, ולפי"ז מאשה כזו בוודאי רשאים ליקח צדקה. וכתב שאע"פ שדין זה לא פשוט כ"כ, מ"מ לעניין צדקה אפשר לסמוך על דיעה זו.

עוד הביא שהים של שלמה (סוף ב"ק) כתב בשם ראב"ן, דהאידינא מקבלין מן הנשים אפילו דבר מרובה, דהאידינא נחשבות הנשים כאפטרופסות של בעליהן.

יורדים לנכסיו

כדברי נו"ב שנקט כדבר פשוט שאין יורדין לנכסיו אלא בפניו, נקט גם הקצוה"ח, אבל

אינו כ"כ פשוט. דהנה הקצוה"ח (סי' לט, א) הביא דברי הר"ן פרק נערה (כתובות יח, א בדפי הרי"ף) שהביא דעת הרשב"א (שם מט, ב ד"ה כי הוה) שסובר שבשביל מצות צדקה לא יורדין לנכסיו. ומביא ראיה מהא דאמרינן (שם מח, א) במי שהלך (למדינת הים) מלדעתו, דב"ד יורדין לנכסיו, וזנין אשתו אבל לא צדקה. וע"ש בר"ן שהעלה דבפניו יורדין לנכסיו וכמ"ש הרמב"ם, ושלא בפניו אין יורדין לנכסיו ע"ש. והק' הקצוה"ח (סי' לט, א) שלכאורה אין לזה טעם, דממה נפשך אם צדקה הוי כמו חוב, אז שלא בפניו נמי נרד לנכסיו, ואם אינו חוב, בפניו נמי לא נרד לנכסיו.

ומסביר הקצוה"ח עפ"י דברי הרמב"ן למס' ב"ב (קעה, ב) שאפילו למ"ד שיעבודא לאו דאורייתא, נחתינן לנכסיה מטעם כפייה על המצוות. וז"ל דאנן הכי קאמרינן כיון דפריעת בעל חוב מצוה מן התורה, וכופין על מצות עשה, **אף אנו יורדין לנכסיו ומקיימין לו מצות עשה שלו בעל כרחו**. והא דכתיב מיטב שדהו ישלם, היינו שמצוה אותו הכתוב לשלם נזקו במיטב, וכיון שהוא חייב לעשות כן, אם לא רצה ב"ד יורדין למיטב שלו ומקיימים לו מצותו. ולפי"ז כ' הקצוה"ח דניחא דברי הר"מ, דודאי צדקה אינו אלא מצוה אבל שיעבוד ליכא, אלא דאפ"ה יורדין לנכסיו משום כפייה, וכמו בפריעת בע"ח מצוה, **וכפייה לא שייך אלא בפניו אבל שלא בפניו לא שייך כפייה לקיים המצוה**. אבל בהלואה אפילו הוא במדינת הים יורדין לנכסיו משום שיעבוד נכסים.

והנה מה שחידש הקצוה"ח שכשיורדין לנכסיו בתורת כפייה, אין יורדין אלא בפניו, לא משמע כן מלשון הרמב"ן, שסתם ולא פירש, א"כ משמע שאפילו שלא בפניו אפשר לרדת לנכסיו. וגם מסברא הייתי אומר ששייך אפילו שלא בפניו, שאע"פ שבדרך כלל א"א לכופו שלא בפניו, אבל ע"י נחתינן לנכסיה יש אופן של כפייה אפילו שלא בפניו. ומה שהביא מהרמב"ם שרק בפניו יורדין לנכסיו, י"ל דהיינו טעמא משום דאם הוא לא נמצא כאן, אולי נאמר שנתן צדקה במקום שהוא נמצא, כמ"ש הקצוה"ח עצמו אח"כ.

כפייה על מצות צדקה

מקור הדין שכופין על מצות צדקה הוא גמ' במס' בבא בתרא (ח, ב) וז"ל הגמ' אין עושין שררות על הצבור פחות משנים, מנא הני מילי אמר רב נחמן אמר קרא (שמות כ"ח) והם יקחו את הזהב וכו'. שואלת הגמ' מאי שררותא, ומשני דאמר רב נחמן אמר רבה בר אבוא לפי שממשכנין על הצדקה ואפילו בע"ש, ומסיק דרק היכא שהוא אמיד כייפינן ליה, כי הא דרבא אכפיה לרב נתן בר אמי ושקיל מיניה ארבע מאה זוזי לצדקה.

כפייה על מצוה שמתן שכרה בצדה

והק' בתוספות מההיא דפרק כל הבשר (חולין ק, ב) דכל מ"ע שמתן שכרה (כתובה) בצדה אין ב"ד של מטה מוזהרים עליה, וגבי צדקה כתיב כי פתוח תפתח את ירך לו, וכתיב כי בגלל הדבר הזה יברכך (דברים טו). ות"י ר"ת דהאי כפייה בדברים, עוד תירץ דהכא קבלו עליהם שיכופו אותן הגבאי, ור"י ת"י דבצדקה כופין משום דאית בה לאו, דכתיב בה לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ וגו', והריצב"א ת"י דהא דאין ב"ד מוזהרין על מצות עשה שמתן שכרן בצדה, היינו דאין נענשין, וההיא דכל הבשר (שם) דלא הוה מוקיר אבואה וכפתוהו ואמר להו שבקוהו, הכי פירושא, אינכם מוזהרין להכריחו עד שיעשה כשאר מצות עשה, דאם א"ל עשה סוכה ולולב ואינו עושה מכין אותו עד שתצא נפשו.

[ב]

קופות צדקה

יש להסתפק לגבי הכסף שהונח בקופת צדקה של מוסדות שונות שנמצאות בבית ונגנב או נאבד, האם אחריות הכסף על בעל הבית או לא. עוד יש לחקור האם מותר לו ללוות מהקופה, ולשים פתק בקופה שחייב כך וכך, כמו שנהוג.

חיוב אחריות

בשו"ת אבני נזר (חלק יורה דעה סימן רצג, א) נשאל בנוגע ה"שופר" (קופה) של צדקה של רב מאיר בעל הנס, שנגנב מה שבתוכה והיה שם מעות נדרים, האם חייבים באחריות.

היכא ששם סתם

וכתב האבנ"ז שבדאי השאלה מיירי שקיבלו על עצמם נדר תחילה ואח"כ הפרישו והשליכו לשם, דאי בלא קיבלו תחילה אינו חייב באחריות. ויש להסתפק בכוונתו האם רצה לומר שהיכא ששם הכסף בלי שידור לפני ששם, אז הוי כאומר "הרי זו", ר"ל דהוי שפיר כנדר, רק בלי אחריות של נדר בלשון "הרי עלי", או דילמא שכוונתו שאם שם סתם אז אין כאן נדר כלל, אלא נתינה בעלמא. ויתכן נ"מ גדולה לענין האם יש כאן משום "אמירה כמסירה" כיבואר לקמן. שוב ראיתי שבסוף התשובה כתב להדיא, שהיכא שלא נדר קודם אלא השליך לקופה הו"ל כאומר הרי זה. ולדבריו ברוב המקרים שלנו פשוט שלא יהיה חיוב אחריות, שבדרך כלל נותנים הצדקה בקופה בלי שידור נדר לצדקה.

כליו של לוקח ברשות מוכר

והנה נחלקו הראשונים (ר"י ורמ"ה) בכליו של לוקח ברשות מוכר, האם צריך שיאמר לו המוכר קנה, או שדי בזה שנתן לו המוכר רשות להניח שם כליו. ובשו"ע (חו"מ סימן ר, ג) כתוב שאין כליו של אדם קונים לו ברשות הרבים, ולא ברשות המוכר, אלא אם כן אמר לו המקנה לך וקנה בכלי זה, ואז קנה אם הוא ברשות המוכר. ונחלקו הש"ך ונתי"מ, לפי הש"ך קנה הלוקח אפילו אם לא אמר לו להדיא קנה, ודי בזה שנתן לו רשות להניחו שם, אבל הנתי"מ כתב שאינו קונה אא"כ אמר להדיא קנה. ולפי"ז כתב השואל להאבנ"ז, שנידון דידן תלוי במחלוקת הנ"ל, שלדעת ר"י הלוי שהרשה בעה"ב להניח שם כליו דינן כסימטא דקונה באינו מחוסר מדידה, ה"נ קנתה השופר שנקנה במעות עניים אל העניים, והוי כאתא ליד גזבר דאינו חייב עוד באחריות. אך לשיטת הרמ"ה דאין כלים של לוקח ברשות מוכר קונה אא"כ אמר קני, שרוצה שיקנו לו כליו, א"כ נתינת רשות להניחו שם לא מהני, ולא קנתה השופר לעניים וחייב באחריות.

חצר משום יד או משום שליחות

אבל כתב האבנ"ז דיש לחוש למה דקי"ל קטן אין לו חצר, ומפרשו הרי"ף (פ"ק דב"מ לדף י, ב) הרמב"ם (הל' זכיה ומתנה פ"ד ה"ט) והרא"ש, משום דחצר דגברא משום שליחות

איתרבאי, ואין שליחות לקטן, וא"כ לא מהני במקום שלא ניחא לעניים לקנות, כיון שעל ידי זה יפטור מאחריות.

אמנם בחידושי הר"ן (ב"מ יא, ב) כתב שחצר המשתמרת דמציאה משום יד איתרבאי, משום דכל מה שבידו של אדם הוא נותן בחצר משתמרת. אבל לגבי גט שאינה מקבלת לרצונה, לאו בחצר משתמרת היא נותנת, אדרבא משליכתו מידה. ולדבריו מעות אלו דניחא לעניים בהם, שפיר מועיל משום "חצר משום יד", ופטור הנותן מאחריות. אבל כתב שעיקר הפסק הוא כמו שלשה עמודי הוראה הנ"ל, ולכן אין לפוטרו מכח סברת הר"ן. עוד יש להעיר שאולי אפילו לפי הר"ן במקרה דידן אין החצר קונה משום יד, שהרי העניים לעולם אין מניחין חפצם ב"פושקה" שבבית הנודר.

דעת הנודר

האבנ"ז רצה לפטור הנודר אף על פי שאין העניים קונים ע"י השופר, דאולי לא קיבלו עליהם רק להניח בשופר, והגזברים באים ולוקחים. ומה שעליהם מוטל להניח בשופר כבר עשו, ואין עוד אחריות עליהם. אבל יותר נוטה לומר דודאי היה כוונתם להתחייב עד שיבא ליד גזבר, דאם לא היה חיוב עליהם שהעניים יקנו אותו, אין בזה משום קבלת מצוה. ואדרבה אם נאמר שלא קיבל עליו רק הפרשה בעלמא לא חל חיוב כלל, ודוקא הרי עלי עולה ע"מ שלא אתחייב באחריותה, דכתב הקצה"ח (סי' ר"ג, ב) דלא קיבל עליו רק חיוב ההפרשה, משום דעולה בהפרשה לבד נעשה ממון גבוה, והרי קיבל עליו לתת להקדש, משא"כ בקיבל עליו הפרשה לעניים ולא קיבל עליו לתת לעני, דבהפרשה לבד לא נעשה ממונם.

חצר שאינה משתמרת

מסקנת האבנ"ז לחייב הנודר באחריות, וכתב עוד שמה"ט גם אם נאבד משופר שבבהמ"ד יש לחייב, משום דחצר דגברא ובאינו עומד בצידו, אינו קונה רק משום שליחות, והכא חוב הוא לעניים שיפטור מאחריות. ויש להעיר שבקופה המונח בביהכ"נ י"ל שלכו"ע לא קנה, משום דהוי ליה חצר שאינה משתמרת, אם לא שמיירי בקופה שהיא נעולה. ולפי"ז יש להסתפק דאולי גם בקופה בבית לא יקנה, משום דהו"ל חצר שאינה משתמרת לדעת העניים.

ספק צדקה

בשו"ת ציץ אליעזר (חלק טז סימן כט) דן בשאלה הנ"ל האם חיוב אחריות רובצת עדיין על הנודר היכא ששם הצדקה בקופה. ועי"ש שמביא דברי האבנ"ז אבל כתב שיש לפוטרו מאחריות גם בקיבל עליו מתחילה, משום דבשו"ת מאמר מרדכי (סי' ט"ו) העלה בקשר לקופסאות הצדקה, דכיון דמעמידים הקופסאות מאת הממונה על הצדקה בבית נדיבי העם, ומיוחדים לצדקה הזאת, א"כ הנותן לתוך קופתו הוי זה כבא ליד גבאי. וכן הביא בשם שו"ת בית יצחק (חאו"ח סי' כ"א), ומשו"ת מהרש"ם (ח"ד סי' ק"ז), וממילא כתב שהנודר יכול לומר קים לי כדעת המקילין.

אבל יש להעיר שהרי כאן יש חיוב נדר, א"כ איך יאמר "קים לי" כדעת המקילין, דלכאורה רק בנוגע חיוב ממון אפשר לומר "קים לי", משום שהמוציא מחבירו עליו הראיה, אבל כשיש ספק חיוב, אז הדין הוא ספק דאורייתא לחומרא.

ואולי זה תלוי במחלוקת הראשונים לענין יד לצדקה, שהגמ' (נדרים ז, א) מסופק האם יש יד לצדקה, וכתב הר"ן שלענין הלכה בפאה וצדקה דעת הרשב"א ז"ל דאזלינן לחומרא, כיון דסלקו בתיקו, וכן כתב הרמב"ן ז"ל בהלכותיו דבעיין דצדקה לא אפשריטא בהדיא, וקיימא לן נמי דכל תיקו דאיסורא לחומרא. הר"ן תמה עליהם מסוגיא בסוף פרק הזרוע והלחיים (חולין קלד, א) שמבואר שספק ממון עניים הרי הוא ספק ממון, ואזלינן ביה לקולא לנתבע, עיי"ש מה שהוכיח מהסוגיא. (וע"ה בברכ"י יו"ד סי' רנח, ב מש"כ ליישב קושיית הר"ן.) יוצא לנו להדיא שנחלקו הראשונים היכא שיש חיוב מצוה שתלוי בממון, האם אומרים שהאיסור תלוי בדין הממון או הפוך. ויתכן דברי הצי"א לפי הר"ן ולא לפי הרמב"ן והרשב"א. אבל צ"ע שבשו"ע (יו"ד סימן רנח, ב) פסק המחבר לחומרא, וז"ל המפריש סלע ואמר הרי זה צדקה, ואמר על אחר וזה, גם השני צדקה. וכתב הט"ז (שם ס"ק א) שדין זה מיבעיא אי יש יד לצדקה או לא, דדילמא מה שאמר וזה ר"ל זה יהיה להוצאה שלי, ומספיקא לחומרא.

[בעיקר המחלוקת בין הר"ן ושא"ר כתב המחנה אפרים (הל' צדקה סי' ב) שתלוי האם אמירה לעניים כמסירה, שהר"ן סובר שהעניים קונים ע"י אמירתו, ולכן אין כאן אלא שאלה של ממון, ושאר הראשונים סוברים שאין כאן קנין אלא נדר, א"כ ספק לחומרא. אבל צ"ע שהרי קי"ל כשאר הראשונים שספק לחומרא, וקי"ל שאמירה כמסירה, עי' לקמן אריכות בזה.]

הלוואה

לענין האם מותר ללוות מעות הנתונות בקופת צדקה, לכאורה תלוי בשאלה הנ"ל האם העניים קנו המעות בקנין חצר או לא. דהנה נפסק בשו"ע (יו"ד סי' רנט, א) שהאומר סלע זו לצדקה, או שאומר הרי עלי סלע לצדקה, והפרישו, עד שלא בא ליד הגבאי יכול לשנותו, בין ללוותו לעצמו בין ללוותו לחבירו, ויפרע אחר תחתיו, משבא ליד גבאי, אסור ללוותו, בין לו בין לאחר בין לגבאי. א"כ לפי השיטות שהקופה קונה לעניים, אז אסור גם להלוותו, דמקרי "בא ליד גבאי". וכמו שהאבנ"ז חושש לחומרא בנוגע חיוב אחריות, אז לכאורה גם כאן צריכים להחמיר לא להשתמש בכסף.

לב ב"ד מתנה

אבל נראה ש"מנהג" העולם להקל בזה, שלוקחים כסף מקופות צדקה ושמים פתק שכתוב שהוא חייב כך וכך, וצ"ע על מה סמכו. שוב ראיתי בפתחי תשובה (יו"ד סימן רנט, ד) שכתב בשם ספר חמודי דניאל דבזמנינו נהגו להקל בזה, וכתב הטעם שאפשר כיון שנהגו כן לב ב"ד מתנה עליהן.

[ג]

אמירה לעניים כמסירה

והיכא שלא נדר קודם אלא ששם הכסף בקופה, וכבר הבאנו שהאבנ"ז נוקט שיש כאן משום נדר וה"ל כאומר "הרי זו לצדקה", יש לדון דאולי אפילו לפי הנתיב"מ שלא קנו העניים מדין חצר, מקרי בא ליד גבאי ויהיה אסור להלוותו, והוא על פי דיון גדול בראשונים ואחרונים האם "אמירה לעניים הוי כמסירה".

בפיך זו צדקה

והנה הגמ' (ב"ק לו, ב) מספרת על ההוא גברא דתקע לחבריה, ופסקו לו שאין התוקע חייב משום בושט אלא חצי זוז, אמר ליה ההוא גברא הואיל ופלגא דזוזא הוא לא בעינא, נתביה לעניים. הדר אמר ליה נתביה ניהלי, איזיל ואברי ביה נפשאי, א"ל רב יוסף כבר זכו ביה עניים, ואף על גב דליכא עניים הכא אנן יד עניים אנן. דהיינו שקנו העניים מטעם מעמד שלשתן.

והקשו הראשונים (תוס' ועוד) למה צריך להדין של מעמד שלשתן, תיפק"ל מדין "בפיך זו צדקה", ועי' ברי"ף (יח, ב) שמביא דאיכא מאן דפשט מהא, דמאן דיהיב מידי לעניים באמירה ובעא למהדר ביה מצי הדר ביה, הרי"ף כתב שפשוט שאינו יכול לחזור דבהדיא אמרינן (ר"ה ו, א) בפיך זו צדקה, אלמא בדיבור מיחייב, והאי דאיצטריך רב יוסף הכא למימר דזכו העניים מטעם "דאנן ידי עניים אנן", לאו משום דדין עניים כדין הדיוט דמי, אלא משום דההוא פלגא דזוזא לאו ברשותיה הוה קאי דהא לא אתא לידיה. וכעין זה כתבו בתוס' שהיינו טעמא דלא קנו העניים, משום דהוי דבר שלא בא לעולם, אבל אי הוי אומר חוב זה לכשיבא לידי אתנהו להקדש או לצדקה, חייב מטעם נדר, אבל הוא לא אמר תנהו לעניים.

נדר על דבר שלא בא לעולם

בתוס' מבואר שרק היכא שאמר בלשון "אתנהו", אז אמרינן שחייב אפילו על דבר שלא בא לעולם, אבל אם אמר תנהו לעניים או סלע זו לעניים אינו חייב. אבל עי' בספר מחנה אפרים (הלכות צדקה סי' ב) שמדייק בדברי הרמב"ם (הלכות מכירה פרק כב הלכה טו) דין ההקדש ודין העניים ודין הנדרים אינו כדין ההדיוט בקנייתו, שאילו אמר אדם כל מה שתלד בהמתי יהיה הקדש לבדק הבית או יהיה אסור עלי או אתננו לצדקה, אף על פי שאינו מתקדש לפי שאינו בעולם, הרי זה חייב לקיים דברו שנאמר ככל היוצא מפיו יעשה. הראב"ד השיג עליו שהוא מוסיף אפילו על דברי הרב ז"ל (רי"ף) כי הרב כתב במעשה דההוא גברא דתקע ליה חבריה משום דלא היה סלע ברשותו לא מצי מקני ליה אלא במעמד שלשתן, וזה החכם אומר שאפילו לא בא לעולם קנו עניים. הראב"ד עצמו אומר שאם חייב עצמו בכך שאמר אתן לעניים כך וכך, כלומר מן הפירות שיצאו בכרם שלי, הרי זה חייב עצמו ויתן, אבל אם אמר ינתן לעניים כך וכך מפירות שלא באו לעולם לא קנו עניים. אבל כבר העירו האחרונים מדברי הרמב"ם (הלכות ערכין וחרמין פרק ו הלכה לא) שכתב וז"ל יראה לי שאע"פ שאין אדם מקדיש דבר שלא בא לעולם, אם אמר הרי עלי להקדישו הרי זה חייב להקדישו כשיבא לעולם משום נדרו, ואם לא הקדיש הרי זה עובר משום בל תאחר ולא יחל דברו ומשום ככל היוצא מפיו יעשה כשאר הנדרים. משמע שאינו חייב אא"כ אמר לשון שמורה שמקבל עליו לעשות, ולא שעושה עכשיו כגון תנהו לעניים או סלע לצדקה.

גנב המוכן לשלם

הבעל המאור דוחה טענת הרי"ף שכאן לא היה יכול להקנות משום שלא היה ברשותו, משום דכאן הרי מוכן היה התוקע לשלם, ורק בגזל ולא נתיאשו הבעלים הוא דאמרינן ששניהם אינן יכולים להקדישו, זה לפי שאינו שלו וזה לפי שאינו ברשותו, משום שהגנב אינו מוכן להחזיר הגניבה.

הרמב"ן חולק עליו שאפילו אם הגנב מוכן לשל עדיין מקרי אינו ברשותו. ומסבירים האחרונים (הגרא"ו, הדברי יחזקאל, האמרי משה ועוד) שנחלקו בעה"מ ורמב"ן בגדר החסרון של "אינו ברשותו" בגניבה, לפי בעה"מ החסרון הוא שאין החפץ תחת שליטת הבעלים, ומשו"ה אינו יכול להקדישו, ולכן אם הגנב מוכן לשלם שפיר מקרי ברשותו. אבל הרמב"ן סובר שהחסרון הוא משום דיש לגנב "קניני גזילה, א"כ אפילו אם הגנב מוכן לשלם עדיין מקרי אינו ברשותו.

האם לפי הרי"ף הוא קנו העניים היכא דהוי ברשותו

בעיקר דברי הרי"ף שסובר שהיכא שהכסף בברשותו אינו יכול לחזור בו, נחלקו המחנה אפרים ומהרי"ט האם ממש זכו בו העניים, או דילמא שאינו חייב אלא מדין נדר. בשו"ת המהרי"ט (חלק א סימן כב) הביא שיטת הרשב"א (שו"ת הרשב"א חלק א סי' תקסג) דלא אמרינן אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט בהקדש עניים, שאינם כמקבלי מתנה, ויכול אדם לחזור בו. ומביא ראיה מסוגיא דב"ק (הנ"ל) דמבואר שהקדשו אין לו קיום אלא אם כן תקנה בקנין או בשטר או באחד מדרכי הקניות. וכתב מהרי"ט שכן הוא שיטת הרי"ף, שכתב שכל דאיתיה ברשותיה ואמר הרי הוא לעניים כבר זכו בו עניים, מדאמר מר בפ"ך זו צדקה, משמע דמטעם נדר הוא דמחייב ולא מדין זכיית קנין, דאמירתה כמסירה היא. עוד הביא ראיה ממש"כ הרי"ף בהמשך דאי בעי לשנויי ההוא מידי דיהיב לעניים במידי אחרינא דכוותה מצי לשנויי, כדאמרינן בערכין סלע זה לצדקה מותר לשנותו בין לעצמו בין לאחר, ואי ס"ל דאמירה לעניים כמסירה היא אמאי יהא יכול לשנותו מאותן עניים במידי אחרינא, הא זכו בו עניים. דאילו מסר לידן ודאי לא היה יכול לחזור בו באמירה נמי כיוצא בה. אבל המחנה אפרים (הל' צדקה סי' ב) מוכיח מלשון הרי"ף שכתב וז"ל אבל מידי דאיתיה ברשותיה, ואמר הרי הוא לעניים, **כבר זכו ביה עניים**, ולא מצי למהדר ביה כדאמר בפ"ך זו צדקה, משמע שזכה ממש. ועי"ש דן באריכות על כל הנושא, וכתב שיהיה נ"מ היכא שאמר סלע זו לצדקה ומת, שאם אינו אלא משום נדר אין היורשין חייבים לקיים נדרו, אבל אם כבר קנו העניים אז הסלע שלהם.

אמירה לעני מסוים או עניים בכלל

המחנה אפרים רוצה לטעון בדעת הרא"ש ועוד ראשונים שיש הבדל בין היכא שפרט עני מסוים, דאז הוי כמסירה, לבין היא שאמר תתנהו לעניים, דאז לא הוי כמסירה.

בא ליד גבאי ע"י אמירה כמסירה

נחזור לשאלתינו האם יכול ללוות מהקופה, ואמרנו שתלוי האם מקרי שהכסף כבר בא ליד גבאי. א"כ אפילו אם נאמר (כנתי"מ) שאין הצדקה קונה הכסף מדין חצר, אבל אם נאמר שאמירה לעניים כמסירה, אז מקרי שכבר בא ליד גבאי ואסור לשנותו. והנה אע"פ שהקצוה"ח (סי' רי"ב, ד) נוקט כדבר פשוט שאמירה לעניים אינו כמסירה, אבל המחנה אפרים נוקט להלכה שאמירה כמסירה, לפחות היכא שמייחד עני מסוים, (וקופת צדקה ששיך למוסד מסוים הוי כמו עני מסוים). ולכאורה כן דעת הרמ"א, שהמחבר (יו"ד סי' רנח) פסק שהאמר חפץ פלוני אני נותן לצדקה בכך וכך, והוא שוה יותר, אינו יכול לחזור בו, ומסביר הרמ"א **דכל אמירה שיש בה רווחא לצדקה, אמרינן ביה אמירתו לגבוה**

כמסירתו להדיוט. א"כ שוב יהיה אסור ללוות מהקופת צדקה, אא"כ נפסק כהחמודי דניאל (הנ"ל) דלב ב"ד מתנה.

נדר בלב

אבל שוב ראיתי בספר שו"ת בית יצחק, שאע"פ שקי"ל (שו"ע יו"ד סימן רנח, יג) שאם חשב בלבו ליתן איזה דבר לצדקה, חייב לקיים מחשבתו ואין צריך אמירה, אלא דאם אמר מחייבין אותו לקיים. ואע"פ שהרמ"א מביא שי"א דאם לא הוציא בפיו, אינו כלום. אבל כתב שהעיקר כסברא הראשונה, אבל הדין של **אמירה** כמסירה אינו אלא באמירה ולא במחשבה, א"כ בנידון דידן שנתנינו לקופה הוי כאומר הרי זו צדקה אין דינו כמסירה, א"כ אם לא שקנו בקנין חצר אפשר לשנות.